

کاربرد فناوری آموزشی

شادی عظیمی

دانشجوی دکترای برنامه‌ریزی درسی

اسباب خلاقیت

پرورش خلاقیت از طریق اسباب‌بازی

مقدمه

تجربه‌هایی که ما در سال‌های اولیه در اختیار کودکان خود قرار می‌دهیم، در رشد آینده آنان تأثیرات زیادی دارد. هر قدر این تجربه‌ها پر بارتر باشند، کودکان برای رشد و درک مسائلی که در طول زندگی به آن‌ها نیاز دارند، فرصت‌های بیشتری پیدا می‌کنند. بسیاری از مریبان تعلیم و تربیت خود به خود از طیف گسترده کاربردهای خلاقیت آگاهی ندارند یا فقط اطلاعات مختصری در مورد آن‌ها دارند. توجه به پرورش خلاقیت در دوره ابتدایی، به عنوان سال‌های طلایی رشد کودکان، نکته‌ای است که متأسفانه غالباً پژوهشگران نادیده می‌گیرند. در این نوشته اهمیت و پرورش خلاقیت از طریق بازی و اسباب‌بازی را مرور و بررسی خواهیم کرد.

کلیدواژه‌ها: خلاقیت، اسباب‌بازی، انگیزه

جان دیویی، متفکر بزرگ مسائل تربیتی، اعتقاد دارد: «مدرسه باید خودانگیزگی دانش‌آموزان را تشویق کند. کار مدرسه نباید آموزش تبعیت و فرمان‌برداری باشد. بهتر است مدرسه فقط مقررات را محور کار قرار ندهد تا دانش‌آموزان فرصت بروز خلاقیت خود را داشته باشند.» در حالی که امروزه ایده‌های نوی کودکان، به واسطه غیرمعمول بودن، مورد بی‌اعتنایی و چه بسا استهزا قرار می‌گیرد و سرکوب می‌شود.

معلمان نیز به عنوان مؤثرترین رکن نظام تعلیم و تربیت در فرایند یاددهی و یادگیری و ایجاد تفکر خلاق در دانش‌آموزان نقش اساسی دارند. شخصیت و خلاقیت خود معلم و نگرش وی نسبت به موضوع، شیوه تدریس، سبک اداره کلاس، و استفاده از ابزارها و رسانه‌های آموزشی در پرورش تفکر خلاق و انتقادی در دانش‌آموزان بسیار مهم است. به طوری که اثر هیچ عامل دیگر، حتی برنامه درسی و مدیریت، با تأثیر نقش معلم برابری نمی‌کند، چرا که تأثیرگذاری آن هم مستقیم

۲۱

رشد فناوری آموزشی
شماره ۷
فروردین ۱۴۰۱

و هم غیرمستقیم است. در شیوه غیرفعال دانش آموز مصرف کننده علم و دانش است تا تولیدکننده آن. اندیشه‌ورزی جایگزین اندیشه‌آفرینی است. روش‌های سنتی و قدیمی آموزشی باید پیوسته جای خود را به روش‌های نو و خلاقانه بدهند که در آن خیلی چیزها از جمله محتوای کتاب‌ها، نگرش‌ها و روش‌ها باید تغییر یابند و دانش آموز و توجه به رشد استعدادها فردی محور کار باشد. تحقیقات نشان داده است، نقش مثبت معلمان خلاق و روش‌های فعال تدریس در رشد قوای خلاقانه دانش‌آموزان مؤثرتر است.

یادگیری از طریق بازی و اسباب‌بازی

یکی از فعالیت‌های لذت‌بخش و سازنده برای همه، به ویژه برای کودکان و نوجوانان، بازی است. کودکان از طریق بازی‌ها که با هیجان همراه است، زندگی در دنیای آینده را تمرین می‌کنند. ویژگی‌های هر بازی و فایده‌های آن در رشد همه‌جانبه قوای ذهنی، جسمی، شخصیتی و اجتماعی کودک باعث شده است توجه تعداد زیادی از دست‌اندرکاران تعلیم و تربیت به چگونگی نقش آن در آموزش کودکان معطوف شود. بازی برای درمانگران وسیله مناسبی است تا به دنیای کودکان راه یابند و آن را بهتر بشناسند و به مشکلات آنان پی ببرند.

بر خلاف افکار عموم، یادگیری از طریق بازی و اسباب‌بازی فقط برای کودکان پیش‌دستانی نیست. در کلاس‌های ابتدایی و متوسطه، فرصت‌های بازی تسلط کودکان را بر مفاهیم تحصیلی افزایش می‌دهند و انگیزه یادگیری را ایجاد می‌کنند. در واقع، دو مورد از مهم‌ترین چیزهایی که بازی می‌تواند ایجاد کند، علاقه و انگیزه است. تشویق کردن دانش‌آموزان را در یادگیری خود مشارکت می‌دهد. برای مثال، انجام بازی‌های رومیزی می‌تواند مفاهیم ریاضی را در عین ایجاد شایستگی اجتماعی تقویت کند. باشگاه‌های کتاب‌خوانی، داستان‌های نمایشی و سایر بازی‌های خواندنی، این احتمال را برای خوانندگانی که در حال تلاش هستند بسیار بیشتر می‌کند تا پیشروی کنند و تسلیم نشوند. کاوش در طیف وسیعی از مواد چاپی و ابزارهای نوشتاری می‌تواند دانش‌آموزانی را که از نوشتن بیزارند درگیر و به آن‌ها کمک کند از یکدیگر بیاموزند. علاوه بر این، بازی خلاقیت و تخیل را تقویت می‌کند. مؤلفه‌های مهمی که ما را قادر می‌کنند با مسائل کنار بیاییم، از آن‌ها لذت ببریم و نوآور باشیم. سرگرم شدن با اسباب‌بازی فرصت‌هایی برای مشارکت فعال در یادگیری و تقویت قدرت خلاقیت دانش‌آموزان را در پی دارد. اجازه‌دادن به دانش‌آموزان برای چالش فعال با مطالب، مسائل، موضوعات و غیره، قدرت حل مسئله را در آن‌ها شکوفا می‌کند و همین توانایی حل مسئله از نمودهای خلاقیت است (یونیسف، ۲۰۱۸).

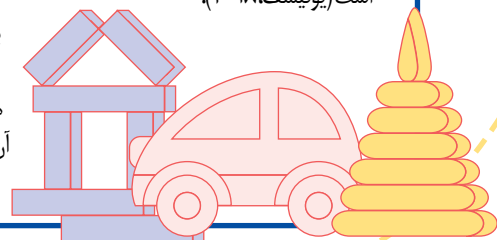
بازی‌های آموزشی از جمله راهکارهایی هستند که استفاده از آن‌ها برای فعال کردن

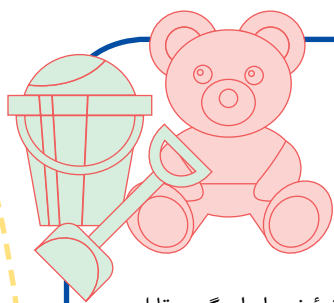
متعلمان و ایجاد خلاقیت در آن‌ها، یکی از مباحث اصلی و تخصصی حوزه آموزشی را تشکیل می‌دهد. بازی آموزشی یکی از موقعیت‌های یاددهی - یادگیری به شمار می‌رود و فعالیتی است سازمان‌یافته و همراه با قوانین مشخص که در آن دو یا چند دانش‌آموز برای رسیدن به اهداف آموزشی از قبل تعیین شده، در ارتباط با هم قرار می‌گیرند. بازی تحمیلی نیست و باید معیارهایی داشته باشد: نخست آنکه با ویژگی‌ها، نیازها و توانایی‌های کودکان متناسب باشد. دوم، به تقویت و دقت و تمرکز و عکس‌العمل به‌موقع و پرورش خلاقیت توجه داشته باشد. سوم، فعالیت‌ها و رفتارهای موجود در آن، تعبیر منطقی (معنی و مفهوم) داشته باشند؛ چهارم، بین بخش‌های گوناگون بازی رابطه منطقی وجود داشته باشد. پنجم، به گونه‌ای طراحی شود که بر اعلام برنده و بازنده تأکید زیادی نشود (روزه کای‌یو، به نقل از داودی، ۱۳۸۹).

اسباب‌بازی و خلاقیت

اغلب اسباب‌بازی‌ها در سطوح گوناگونی خلاقیت کودک را تحریک یا تقویت می‌کنند. اما اسباب‌بازی‌هایی که کودک را به ترسیم یا طراحی تشویق می‌کنند تأثیر گذارترند. رنگ‌های انگشتی و تخته‌های رسم مگنتی از دیگر نمونه‌هایی هستند که به واسطه ترسیم، خلاقیت را پرورش می‌دهند. اسباب‌بازی‌های موزیکال نیز ابزاری فوق‌العاده برای یادگیری و تقویت خلاقیت در کودکان هستند. حال اگر خود کودک این اسباب‌بازی را سرهم کند یا بسازد، به بهترین مثال در این زمینه تبدیل می‌شود. دسته دیگر بسته‌های صنایع‌دستی یا انواع کاردستی هستند که امکان ساخت هر چیزی را به کودکان می‌دهند. این بسته‌ها تمام وسایل موردنیاز برای پروژه صنایع‌دستی را در خود دارند. خلاقیت به‌طور طبیعی برای بچه‌ها به وجود می‌آید. اسباب‌بازی‌هایی که به کودک کمک می‌کنند خود را ابراز کنند، برای تشویق آن‌ها به انجام این کار عالی‌اند. کودکانی که مجاز به خلاقیت هستند، غالباً علاقه بیشتری به یادگیری دارند و در نتیجه به احتمال زیاد در مدرسه و زندگی بهترین عملکرد خود را دارند (ایزتی، ۲۰۱۸).

خلاقیت با بازی آزاد افزایش می‌یابد. بر اساس تحقیقات آنتونی پلگرینی، در نظر گرفتن وقت بازی برای دانش‌آموزان در طول زمان مدرسه، توجه آن‌ها را به وظایف شناختی به حداکثر می‌رساند. دانش‌آموزان پس از بازی با اسباب‌بازی، در مقایسه با دانش‌آموزانی که تمرینی ساختار یافته را دنبال کردند، فعالیت‌های خلاقانه پیچیده‌تری انجام می‌دهند. در یک تحقیق، پنجاه و دو دانش‌آموز انگلیسی شش تا هفت‌ساله به‌طور تصادفی در دو گروه قرار گرفتند. گروه اول اجازه داشتند به مدت ۲۵ دقیقه بازی کنند، در حالی که گروه دیگر متنی را از روی تخته رونویسی کردند. سپس از همه کودکان خواسته شد با استفاده از طیف کنترل‌شده‌ای از کاغذهای رنگی و وسایل ساخت کاردستی، اثری خلاقانه بسازند. ده داور کیفیت خلاقیت کار حاصل را ارزیابی کردند. طیف رنگ‌ها و تعداد کل قطعاتی که هر کودک استفاده کرده ثبت شد. نتایج نشان داد، دانش‌آموزانی که بازی کرده بودند، آثار خلاقانه‌تری تولید کرده‌اند (گولد استاین، ۲۰۱۲).

ارائه دو مدل به یکدیگر

مراحل ۱-۴ این فعالیت را کامل کنید
۵. هر دو گروه مدل‌هایی را که ساخته‌اند به یکدیگر نشان می‌دهند و ساخته خود را برای گروه مقابل توضیح می‌دهند.
سوالات راهنما (برای معلم)

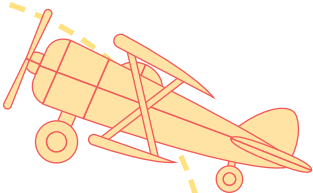
• چه اتفاقی افتاد؟ آیا می‌توانید با هر دو مدل خود داستان بسازید؟

جمع‌بندی

خلاقیت بخشی از قدرت تفکر است که به کودک آموزش داده می‌شود. این بخش بسیار حساس است و بهتر است از ابتدا بدانیم در مواجهه با کدام رویکرد تدابیر آموزشی انتخاب می‌شوند. موضوع مهم در خلاقیت، آموزش تفکر است. پس برای آموزش تفکر کشف، شهود و ابداع کودک از همه چیز مهم‌تر است. در نتیجه، آنچه اهمیت پیدا می‌کند، فرایند آموزش است نه نتیجه. بر خلاف آنچه عموم مردم فکر می‌کنند، استفاده از بازی و اسباب‌بازی تنها برای دوره پیش‌دستانی نیست، بلکه در دوره‌های ابتدایی و متوسطه نیز می‌توان از آن به‌عنوان ابزاری هدفمند استفاده کرد؛ حال چه هدفی بهتر از پرورش و تقویت خلاقیت در دانش‌آموزان. به یاد داشته باشیم، خلق فرصت‌های بازی بر تسلط و تمرکز دانش‌آموزان بر مفاهیم درسی می‌افزاید و در نتیجه تأثیر مثبتی در علاقه و انگیزه آن‌ها خواهد داشت. قطعاً در کلاسی که دانش‌آموزان آن با علاقه و انگیزه فعالیت می‌کنند، خلاقیت نیز در محتوای درسی جای خود را پیدا خواهد کرد.

مقاله بررسی تأثیر بازی و اسباب‌بازی در پرورش ذهن و خلاقیت کودکان

منابع

۱. روزه کای‌یوا، انسان و بازی (۱۳۸۹). ترجمه مهدی داودی. انتشارات دفتر پژوهش‌های فرهنگی.
2. Goldstein, J. (2012). Play in children's development, health and well-being. Brussels: Toy Industries of Europe.
3. Izzaty, R. E. (2018). Happiness in early childhood. Psychological Research and Intervention, 1(2), 64-77.
4. United Nations Children's Fund (UNICEF). (2018). Learning through play Strengthening learning through play in early childhood education programs. New York, USA. UNICEF.

نقش معلم در پرورش خلاقیت

معلمی را در نظر بگیرید که کلاس خود را به انواع وسایل آراسته و تمام خلاقیت خود را در ارائه محصولات آموزشی خود در کلاس فراهم کرده است و دانش‌آموزان خود را بین وسایل رها کرده و آن‌ها به جست‌وجوی خود در بین وسایل می‌پردازند و معلم از شیوه‌های جدید آموزش خود در بین شاگردان خوش حال است. آموزش در نزد اوست و بیشترین لذت را با خود دارد، اما به نظر می‌رسد جای یک سؤال مهم در این میان خالی است. خلاقیت نزد کدام یک از دو سوی آموزش است؛ معلم یا شاگرد؟ و پاسخ آن البته یک جواب است: در نزد معلم است. همه چیز در جهت خلاقیت معلم است تا کودک. او هر روز ابزارها و روش‌هایی را خلق می‌کند و کودکان تنها مصرف‌کنندگان آن ابزارند، بدون آنکه در تفکر، ساخت یا خلق آن سهمی داشته باشند. بیشتر شبیه مجریان خوبی هستند که نقش خود را خوب بازی می‌کنند تا اینکه نقش آفرین باشند. البته ناگفته نماند، والدین در پس این جریان از همه راضی‌ترند؛ آن هم به دلیل آنکه معلم در ارائه آموزشی موفق تلاش خود را کرده است. سوالی که اینجا مطرح می‌شود آن است که صرف داشتن کلاسی آراسته به ابزارهای معلمی توانمند، کودکی خلاق خواهد ساخت؟ در اینجا شاید معرفی تمرینی ساده از خلاقیت که واقعاً در جهت خلاقیت دانش‌آموزان است، خالی از لطف نباشد (این فعالیت را می‌توان با آجرهای پلاستیکی یا بلوک‌های لگو انجام داد).

نام فعالیت: این چیه؟! (۱۰ تا ۲۰ دقیقه)

کودکان یاد می‌گیرند:

به نوبت کار کنند و منابع خود را به اشتراک بگذارند.
از تخیل و تفکر خلاق استفاده کنند.
به کلماتی که در جملات به هم متصل می‌شوند یا چیزی را توصیف می‌کنند توجه کنند.

فعالیت پایه

۱. در گروه‌های کوچک، به دانش‌آموزان یک تاس داده می‌شود.
۲. دانش‌آموز (بازیکن) اول تاس می‌اندازد و با همان تعدادی که تاس نشان می‌دهد، آجره برمی‌دارد و مدلی را می‌سازد.
۳. مدل و تاس را به دانش‌آموز بعدی داده می‌شوند که تاس بیندازد و به تعدادی که مشخص می‌شود، آجره به مدل نفر قبلی اضافه کند.
۴. این کار تا زمانی ادامه پیدا می‌کند که هر یک از دانش‌آموزان گروه حداقل یک بار حرکت‌های فعالیت را انجام داده باشد.

سوالات راهنما (برای معلم)

- در پایان دور، مدل شما چگونه است؟
 - چگونه می‌توانید با هم درباره ساختن مدل تصمیم بگیرید؟
 - چه دلایلی باعث شد دست به ساختن این مدل بزنید؟
- فعالیت تکمیلی (۳۰ تا ۴۰ دقیقه)